

**Dagmar Kolářiková**

## **Výuka odborného jazyka jako příprava k odbornému překladu**

*The extension of the European Union has a significant impact on its language policy. The aim of foreign language education at universities is both to prepare students for study purposes and for foreign language communication in their future professions. That is why at most universities the language for specific purposes is taught together with the general language. It is becoming more and more evident that technical language and the technical style, and thus also technical translation, represent in today's world of science and technology a 'supporting post' without which scientific communication is hardly possible. Professional translators' competences to be met (translation competence, linguistic and textual competence in the source language and the target language, research competence, intercultural competence, and technical competence) are specified in the European norm for translation services, EN 15038. The best preparation for specialized translation is systematic teaching of specialized language. This paper deals with systematic teaching of specialized language as the best preparation for specialized translation.*

*Keywords: communication, competences, specialized language, specialized translation, teaching*

*Klíčová slova: komunikace, kompetence, odborný jazyk, odborný překlad, výuka*

## Úvod

Obrovský rozmach vědy a techniky posledního století umožnil lidem nevídaný rozvoj poznání. Denně jsme zaplavováni informacemi o nových poznatcích a zkušenostech ze všech sfér života společnosti, které jsou dnes díky tisku, rozhlasu, televizi, internetu a dalším komunikačním prostředkům snadno přístupné téměř každému člověku.

V důsledku postupné globalizace a unifikace světa také dochází k intenzifikaci mezinárodní komunikace. Důležitým prostředkem této komunikace a vzájemného porozumění je překlad, jenž sehrál v průběhu staletí významnou úlohu šířitele poznání a nových myšlenek a stal se prostředkem otevření se jiným kulturám.

Překlad sehrává důležitou roli i v evropském kontextu. Neustálým rozšiřováním Evropské unie roste počet oficiálních jazyků, které musí zvládat bruselská administrativa, aby komunikace mezi zástupci jednotlivých kultur byla efektivní. Jazykové služby v institucích a orgánech Evropské unie mají za úkol podporovat a upevňovat mnohojazyčnost v unii a pomáhat tak přiblížit politiku EU jejím občanům. A je to právě práce překladatelů odborných textů, která umožňuje Evropské unii splnit její právní závazky, pokud jde o komunikaci s veřejností. Poptávka po překladech, především po odborném překladu, neustále stoupá a zároveň se zvyšují i nároky na práci překladatelů a tlumočnicků a v souvislosti s tím i nároky na přípravu budoucích překladatelů odborných textů.

## Význam a kvalita překladu

„Překlady jsou a budou ještě dlouho nutné, protože okruh potřeby dorozumívání, předávání informací a ovlivnění stanoviska či jednání a z druhé strany okruh zájmu je širší než okruh působnosti jednotlivých jazyků“ (HAUSENBLAS, Karel, 1972, s. 79). V historii vývoje lidské společnosti sice existovaly pokusy o překonání rozdílnosti jazyků vytvořením jazyka nového, umělého, které se však neujaly, a tak se bude jazyková různost zřejmě ještě dlouho překonávat právě překládáním. Jak už bylo zmíněno, zejména odborné překlady nabývají stále více na významu. Již X. Světový kongres Mezinárodního svazu překladatelů, který se konal v srpnu 1984 ve Vídni, konstatoval, že „odborný překlad zaujímá asi 80 % světové překladatelské činnosti“ (BALOUN, Jaroslav, 1986, s. 367–369).

Při čtení různých odborných textů si ale jen málokdy uvědomujeme, že se velmi často jedná o překlady. Napadá nás to teprve tehdy, je-li jejich kvalita špatná, tzn. dojde-li k prohřeškům vůči normě, ať už po stránce lexikální, gramatické či stylistické. Ovládnutí terminologie příslušného oboru a aplikace složitější větné stavby jsou totiž základními a nezbytnými podmínkami nejen pro dokumentování zkušeností a myšlenek ze všech oblastí života společnosti, ale i k jejich překládání a tlumočení z jednoho jazyka do druhého. U překladu odborného textu nejde ale jen o ovládnutí určitého množství termínů, „je rovněž třeba proniknout do podstaty příslušné soustavy v obou jazycích, ujasnit si její plán a celkové rozvržení, znát zásady, typy a modely tvoření termínů, chápat míru ekvivalence, tzn. mít povědomí o plné nebo částečné shodě ve významu a uvědomovat si mezery ve významovém poli“ (ILEK, Bohuslav, 1977, s. 18), neboť i při dokonalé

profesní průpravě je práce překladatele odborných textů ztěžována např. hantýrkou, obchodními názvy výrobků, oblastními variantami a dublety termínů a samozřejmě i četnými neologismy. Dále je také třeba dbát na to, aby byla při volbě ekvivalentů zachována rovnocenná stylová hodnota slova. V praxi to znamená, že ke slovu neutrálnímu je třeba najít neutrální ekvivalent, výraz slangový nahradit analogickým, u zastaralého slova označit jeho menší frekvenci apod.

Ke zvýšení kvality překladu může rovněž přispět schopnost překladatele neustále konfrontovat shody a rozdíly mezi dvěma odlišnými jazykovými systémy a kontextem, aby byl text v jazyce, z něhož se překládá, nejen správně pochopen a interpretován, ale také správně přeformulován do jazyka cílového. Překladatel musí mít neustále na paměti, že odlišné jazykové systémy používají také odlišné vyjadřovací prostředky, a měl by být s těmito rozdíly dostatečně obeznámen.

## Příprava budoucích překladatelů s ohledem na požadavek překladatelské způsobilosti

Globalizace světa, integrující se ekonomika, razantní vývoj v oblasti informačních a komunikačních technologií, to vše vede k tomu, že se vyvíjí i povolání překladatele a přizpůsobuje se tak požadavkům zákazníků a moderní doby. Zatímco ještě v osmdesátých letech 20. století stačil překladateli k výkonu jeho práce psací stroj, o několik let později se už počítač a textový editor staly nezbytností. Dnes však již většina překladatelů nevystačí s pouhým počítačem, zvláště u překladu odborných textů lze využít dalších technických pomůcek a nástrojů, kterých je dnes na trhu bohatá nabídka. Tradiční slovníky získávají digitální podobu, překladatelé si také vytvářejí vlastní terminologické databáze pomocí CAT<sup>1</sup> nástrojů, jejichž vývoj postupuje přímo mílovými kroky kupředu a jež jsou využívány především v oblasti odborného překladu.

Rovněž samotný proces překládání se rychle vyvíjí a přizpůsobuje požadavkům doby, stejně jako i prostředkům, kterými překladatel disponuje. Překladatel odborných textů se dnes musí vypořádat s řadou úkolů: musí pracovat rychle a kvalitně, dobře ovládat mnoho počítačových programů, proniknout do řady oborů a aktivně sledovat jejich vývoj, a to i v době, kdy zrovna nepřekládá.

Přípravě budoucích překladatelů odborných textů je tedy třeba věnovat velkou pozornost. Zatímco v jiných zemích existuje celá řada vysokých škol orientujících se na překlad a tlumočení, v České republice je zatím pouze jediná instituce tohoto druhu – Ústav translologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Toto pracoviště vychovává překladatele a tlumočnický v bakalářském i magisterském programu. Na úrovni bakalářského studia je zde výuka zaměřena především na „překladatelskou přípravu vycházející z praxe (např. vytvoření překladu obsahově a graficky přizpůsobeného požadavkům zadavatele), na práci s informačními zdroji, osvojení profesních návyků a etiky

1) Z angl.: computer aided translation.

(uzavírání smluv, platební podmínky, jednání s klientem apod.) a na práci s nástroji pro počítačem podporovaný překlad.“ (<http://utrl.ff.cuni.cz/UTRFFF-58.html>, 20. 3. 2011). V magisterském stupni pak mají studenti možnost osvojit si konkrétní znalosti a dovednosti v různých oblastech překladu a profesně se specializovat (např. na překlad pro mezinárodní instituce).

Je ale třeba připomenout, že i na dalších filozofických fakultách, především v Brně, Ostravě, Olomouci, Českých Budějovicích a v neposlední řadě i na Fakultě filozofické Západočeské univerzity v Plzni, se vyučují předměty týkající se překladu, a to v rámci studijních programů zaměřených na odborný jazyk.

V této souvislosti se naskytá otázka: „Jak koncipovat výuku, abychom studenti naučili překládat?“ Vzhledem ke zmíněné proměnlivosti praxe je možné konstatovat, že obecná a jednoznačná odpověď na tuto otázku neexistuje. Důležitou roli v otázce metodologie a obsahu studia totiž hrají i další faktory, jako jsou např. jazyková kombinace, jazykový styl výchozího textu, hodinová dotace a především výchozí úroveň jazykových znalostí a dovedností studentů. Zatímco již zmíněný Ústav translatologie si může své budoucí studenty pečlivě vybírat z mnoha zájemců a vyžadovat od nich jazykovou úroveň C2,<sup>2</sup> ostatní fakulty nabízející předměty typu Úvod do překladu, Překladatelský seminář, Odborný překlad aj. jsou nuceny často přijímat studenty s nižší úrovní znalosti cizího jazyka.

Otázkou výchovy budoucích překladatelů se již zabývala celá řada teoretiků překladu, kteří zároveň působili i jako vyučující v Ústavu translatologie. Většina z nich poukazuje na potřebu tzv. dvojí kompetence – jazykové a oborové (HANÁKOVÁ, Milada, 1992, s. 97–106). Hanáková navrhuje propracovat takovou koncepci výchovy překladatelů odborné literatury, která by vycházela z potřeby zmíněné dvojí kompetence, podobně jako se to praktikuje na některých zahraničních vysokých školách, kde jsou ke studiu odborného překladu přijímáni absolventi vysokých škol s odborným zaměřením. Je ale evidentní, že požadavek dvojí kompetence nemůže být při vzdělávání budoucích překladatelů splněn stoprocentně, neboť existuje nepřehledné množství vědních oborů. Jde tedy spíše o to, aby se studenti seznámili s metodikou a specifickými technikami práce při překladu odborných textů, naučili se rozeznávat rozdíly v odborném stylu českých a cizojazyčných textů a aplikovat získané poznatky při překládání.

Stát se kvalitním profesionálním překladatelem odborné literatury dnes už ale předpokládá osvojení dalších kompetencí, které např. Roda P. Roberts vyděluje následovně (DELISLE, Jean, 1992, s. 42):

2) *Podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky se jedná o nejvyšší úroveň, která umožňuje snadné porozumění prakticky všemu čtenému nebo slyšenému, velmi plynulě a přesně vyjadřování a rozlišování jemnějších významových rozdílů.*

1. Kompetence lingvistická, tzn. schopnost porozumět výchozímu jazyku a odpovídajícím způsobem se vyjádřit v cílovém jazyce.
2. Kompetence překladová, tzn. schopnost pochopit význam výchozího textu a vyjádřit ho v cílovém textu bez interferencí.
3. Kompetence metodologická, tzn. schopnost zkoumat jistý předmět – tematickou oblast a vybrat vhodné řešení, např. v oblasti terminologie.
4. Kompetence odborná, tzn. schopnost překládat texty různého zaměření – ekonomie, právo, informatika apod.
5. Kompetence technická, tzn. schopnost používat různé nástroje a pomůcky pro překladatele – internet, databáze, CAT a s jejich pomocí vytvořit text připravený pro tisk.

Ani toto rozdělení však ještě není dostačující. V poslední době se často poukazuje také na nutnost kulturní či interkulturní kompetence, která je nezbytným předpokladem pro úspěšnou interakci v multikulturním světě. Vychází z předpokladu, že základem mezinárodní komunikace je nejen znalost příslušného jazyka, ale především pochopení kulturních hodnot odlišných kultur.

V souvislosti se sjednocující se Evropou dochází i ke snahám o sjednocení požadavků na kvalitu překladu, jejichž výsledkem je evropská norma EN 150 38,<sup>3</sup> která rovněž stanovuje tzv. překladatelskou způsobilost a vyděluje tyto kompetence ([http://www.acta-cz.org/Certifikace\\_preklatatelskych\\_sluzeb\\_podle\\_csn\\_en15038.pdf](http://www.acta-cz.org/Certifikace_preklatatelskych_sluzeb_podle_csn_en15038.pdf), 24. 3. 2011):

1. Překladatelská odborná způsobilost (tj. ovládnutí překladatelských procesů včetně strategií a technik).
2. Jazyková a stylistická odborná způsobilost ve zdrojovém a cílovém jazyce (tj. schopnost pochopit výchozí jazyk a ovládat jazyk cílový neboli mít přiměřenou pasivní komunikační kompetenci ve výchozím jazyce a přiměřenou aktivní komunikační kompetenci v cílovém jazyce, znalost tematické oblasti překládaného textu včetně použité terminologie a stylu a schopnost aplikace této znalosti při tvorbě textu).
3. Výzkumná<sup>4</sup> odborná způsobilost, získávání a zpracování informací (tj.

3) *V ČR byla tato norma specifikována a doplněna certifikací CEPRES 2007 (certifikace překladatelských služeb), která byla vytvořena Národní radou pro certifikaci překladatelských služeb a umožňuje překladatelským agenturám a překladatelům získat certifikát Odborný poskytovatel překladatelských služeb.*

4) *V certifikaci překladatelských služeb dle normy ČSN EN 150 38 se sice hovoří o výzkumné odborné způsobilosti, ale domníváme se, že se nejedná o výzkum v pravém slova smyslu, ale o vyhledávání materiálů a informací k určitému tématu, a proto budeme dále*

schopnost získat jazykové a odborné znalosti potřebné k pochopení výchozího textu a k vytvoření textu cílového při využití dostupných informačních zdrojů).

4. Kulturní odborná způsobilost (tj. schopnost využívat informace týkající se výchozí a cílové kultury, jejich zvyků, chování apod.).
5. Technická odborná způsobilost (tj. schopnost ovládat informační zdroje a informační techniku, které jsou nezbytné pro přípravu a realizaci překladů).

Na dnešního překladatele jsou ale kladeny i další nároky. Musí být také schopen přizpůsobit se proměnlivým normám, pracovat v týmu s jinými překladateli a odborníky na danou problematiku a v neposlední řadě se chovat profesionálně ke klientovi, umět se orientovat na trhu práce, znát svá práva, ale i povinnosti apod. Aby byl překladatel ve své činnosti úspěšný, musí mít tedy nejen odborné a jazykové znalosti a zkušenosti, ale i určité osobnostní předpoklady.

Z předchozích řádek vyplývá, že budoucího překladatele je třeba připravit především lingvisticky a překladatelsky. Z hlediska lingvistického by měl být „kladen velký důraz na dokonalé zvládnutí mateřského jazyka“ (HRDLIČKOVÁ, Hana 1980, s. 335–338). V praxi jde totiž daleko častěji o překlad z cizího jazyka do mateřského než z mateřského do cizího. Vzhledem k potřebám překladatelů odborné literatury by měly být rozvíjeny především znalosti z oblasti syntaxe a stylistiky. Pozornost je ale třeba věnovat i jevům morfologickým, neboť jak v rovině syntaktické, tak i morfologické není žádoucí nějaké experimentování. Jednotlivé jevy však nelze posuzovat odděleně, je nezbytné využít metody syntézy a chápat text jako celek. Překladatel odborné literatury musí rovněž striktně dodržovat kodifikaci.<sup>5</sup>

Významnou úlohu ve výuce předmětů zaměřených na odborný překlad hraje i terminologie. Největším problémem při osvojování cizího jazyka bývá právě „výběr lexikálních jednotek a jejich použití v kontextu“ (HANÁKOVÁ, Milada, 1989,

*používat výraz „rešeršní kompetence“.*

5) *V této souvislosti stojí za zmínku tvrzení odborníků, kteří se nezabývali jen teorií překladu, ale kteří také sami překládali. V. Mathesius se k práci překladatele vyslovil takto: „Při překládání stojí zákony jazyka, do kterého překládá, nad zákony jazyka, z něhož překládá.“ (viz LEVÝ, Jiří, 1996, s. 645). V. Procházka: „U jazyka originálu může postačit pasivní znalost, u jazyka překladu jsou však nezbytně nutné vlastní obsáhlé vyjadřovací schopnosti.“ (viz LEVÝ, Jiří, 1996, s. 713).*

s. 199–205). Důležitá je proto podle Hanákové systematická práce se souvislými texty, neboť jedině pomocí souvislého textu mohou studenti lépe pochopit odlišnosti v označování objektivní skutečnosti<sup>6</sup> a s tím související rozdílné zařazování slov do kontextu.

Velkou pozornost je ale také třeba věnovat práci se slovníky. Touto problematikou se zabývala celá řada autorů, kteří poukazují na „užitečnost lexikografického přístupu k lexikální přípravě překladatelů“ (DUBSKÝ, Josef, 1989, s. 197). Podle Dubského nejde jen o to, aby překladatel uměl pracovat se slovníkem, ale aby poznal i metodologické a teoretické problémy lexikografické práce a aby si osvoji i určité postupy této práce při vlastní lexikální analýze překládaného textu.

### Vymezení pojmu „odborný jazyk“

Z výše uvedeného vyplývá, že základy k dobré překladatelské práci se kladou už během studia jazyka. Studenty je třeba vést k tomu, aby správně analyzovali text a význam slov a slovních spojení posuzovali v daném kontextu. Jen tak budou schopni vystihnout v cílovém jazyce idiomaticky správně myšlenku vyjádřenou ve výchozím jazyce. Tyto návyky lze studentům vštěpovat již při výuce obecného jazyka. Nicméně vhodnou přípravou pro překlad odborných textů je rovněž systematická výuka odborného jazyka.

Evropská unie přinesla v tomto směru významné změny, které v oblasti jazykové politiky vedou k posunu výuky cizích jazyků od jazyka obecného k jazyku odbornému. Tento posun je samozřejmě důsledkem i dalších faktorů, jako jsou např. již zmíněný rychlý rozvoj vědy a techniky a potřeba komunikace a výměny informací v jednotlivých oborech a povoláních, vyšší úroveň jazykové přípravy posluchačů v rámci středškolského vzdělávání, možnost vzdělávání a získávání nových technických poznatků v zahraničí nebo z cizojazyčné odborné literatury apod.

V souladu s požadavky praxe tedy stále více univerzit a vysokých škol v ČR nabízí bakalářské a magisterské studijní programy zaměřené na výuku odborného jazyka. Na Fakultě filozofické Západočeské univerzity v Plzni se jedná o bakalářský studijní program Cizí jazyky pro komerční praxi, který má již více než desetiletou historii.

Toto studium je orientováno na aplikovanou lingvistiku, odborný styl ekonomických, administrativních a právních textů, interkulturní komunikace ve firemní praxi a v rámci oboru mají studenti možnost získat také základy překladatelské a tlumočnické

6) *Odlíšné vidění objektivní skutečnosti se podle Hanákové projevuje zejména v odlišných motivačních strukturách. Motivovanost zde chápe jako dynamický vztah, který je dán vzájemným působením objektivní skutečnosti vnímané prostřednictvím životního způsobu určitého jazykového společenství a jazykového systému (např. francouzský výraz „livre d'occasion“ je viděn z hlediska způsobu nabytí, zatímco český ekvivalent „antikvární kniha“ z hlediska místa nabytí).*

činnosti, a to v kombinaci dvou jazyků: angličtina/němčina, angličtina/francouzština, angličtina/ruština, němčina/francouzština, němčina/ruština. Umožňuje to skladba předmětů, které studenti absolvují především ve druhém a třetím ročníku (s výjimkou obchodní korespondence, jejíž výuka začíná již v prvním ročníku) a mezi něž patří, např. pro kombinace s francouzským jazykem,<sup>7</sup> Francouzština v komerční praxi 1–2 (cílem je uvést studenty do problematiky podniku a sociálně-ekonomických realit v podnikatelském frankofonním prostředí a vybavit je jazykovými dovednostmi potřebnými při zpracování odborných témat písemnou či ústní formou), Odborný text ve francouzštině 1–2 (cílem je rozvíjet schopnost studentů orientovat se v autentických odborných textech na základě studia odborné slovní zásoby a gramatických struktur typických pro odborné texty z oblasti bankovníctví, ekonomiky, informatiky i z oblasti práva), Obchodní korespondence ve francouzštině 1–2 (cílem je, aby si studenti osvojili základní pravidla pro písemnou komunikaci nejprve na modelových příkladech dopisů a jiných písemných dokumentů a poté znalost těchto pravidel aplikovali při vyhotovování obchodních a jiných písemností vycházejících z reálných obchodních situací), Překlad v komerční praxi 1–2 (cílem je seznámit studenty se základní problematikou teorie překladu a na základě stanovení pravidel francouzsko-českého a česko-francouzského překladu v oblasti morfologie, lexikologie, syntaxe a stylistiky je vést k praktickému použití překladatelských postupů při překladu odborných textů), Tlumočení v komerční praxi 1–2 (cílem není vychovat profesionální tlumočníky, ale poskytnout studentům základní tlumočnické znalosti a dovednosti tak, aby je v případě potřeby mohli v praxi efektivně využít).

Jak sám název bakalářského oboru Cizí jazyky pro komerční praxi napovídá, absolventi naleznou uplatnění především v prostředí managementu firem, vnitrostátních i mezinárodních institucí, např. ve sféře obchodu a služeb, v bankovníctví, v médiích, institucích státní správy, tedy všude tam, kde mohou znalost odborného jazyka využít.

Položme si nejprve otázku, co vlastně rozumíme pod pojmem „odborný jazyk“? „Termín odborný jazyk označuje systém prostředků, jejichž výběr a uspořádání slouží k ústní nebo písemné komunikaci odborného obsahu, vědeckého, technického či jiného“ (HENDRICH, Josef, 1988, s. 119). Zjednodušeně řečeno, odborným jazykem rozumíme soubor všech jazykových prostředků, které se v daném oboru používají.

7) Stejně předměty jsou vyučovány i pro anglický a německý jazyk (tj. Angličtina v komerční praxi 1–2, Němčina v komerční praxi 1–2, Odborný text v angličtině 1–2, Odborný text v němčině 1–2, Překlad v komerční praxi 1–2 a Tlumočení v komerční praxi 1–2), u ruského jazyka je předpokládána nižší úroveň jazykové vybavenosti studentů, a proto je větší důraz kladen na obecný jazyk. V rámci odborného jazyka musí studenti povinně absolvovat předměty Ruská obchodní korespondence 1–2, Podnikatelská ruština, Překladatelský seminář 1–2 a jeden semestr Tlumočnického semináře.

Výzkumu odborného jazyka byla věnována v minulosti velká pozornost, přesto se dá říci, že se jedná o dosud ne zcela jasně vymezenou oblast, o čemž svědčí i fakt, že v mnoha jazycích se objevují různá označení, která jsou obvykle chápána jako ekvivalentní výrazy tohoto pojmu. Např. ve francouzštině existují pro odbornou francouzštinu termíny „le français de spécialité“, „le français spécialisé“ a „le français sur objectif spécifique“. Zatímco první dva výrazy lze považovat za skutečné ekvivalenty odpovídající českému pojmu „odborný jazyk“ (v našem případě přesněji „odborná francouzština“), výrazu „le français sur objectif spécifique“ odpovídá v češtině „francouzština pro specifické účely“. Jejich srovnáním se zabývá Parpette (PARPETTE, Chantal, 2004, s. 16–18), ze kterého vyplývá, že termín „le français sur objectif spécifique“ je spíše pojem nadřazený k výrazu „le français de spécialité“, neboť specifickým účelem nemusí být nutně dosažení odbornosti v určité oblasti. Jejich rozlišení může být podle Parpette provedeno i na základě nabídky a poptávky. Zatímco univerzity a jiné vysoké školy nabízejí svým posluchačům kurzy odborného jazyka, jazyk pro specifické účely je vyučován na základě poptávky a potřeb vymezeného okruhu lidí. Parpette ale zároveň poznamenává, že hranice mezi výukou odborného jazyka a jazyka pro specifické účely se mnohdy stírají. Program „na objednávku“, tj. vytvořený pro specifický účel, může totiž více či méně kopírovat program výuky odborného jazyka.

Výzkum odborného jazyka byl veden v několika rovinách z různých metodologických pohledů. V první polovině minulého století se postupně profilovaly určité pohledy na vnitřní strukturu a členění této jazykové oblasti, které vykrystalizovaly ve dva typy jazykových modelů (BŘEZINA, Jaroslav, 2006, s. 46–57): horizontální (model popisující vzájemné postavení a vazby odborného jazyka jednotlivých oborů či vědních disciplín, mluvíme o funkčním stylu konkrétního jazyka) a vertikální (model zaměřující se především na vnitřní strukturu odborného jazyka a zkoumající odborný jazyk podle stupně abstraktnosti a komunikujících partnerů). V odborné literatuře se můžeme setkat rovněž s teoriemi, které studují odborné jazyky z hlediska systematické lingvistiky, z hlediska pragmaticko-lingvistického a kognitivně lingvistického.

Vedle klasických prací, které spojuje funkčně komunikativní aspekt (např. v dílech Waltera von Hahna, Lothara Hoffmanna aj.), se dnes setkáváme především s textovým a kontrastivním přístupem k odbornému jazyku, který pramení z potřeby internacionalizace hospodářství a společnosti a z interkulturní perspektivy, neboť osvojování jazyka jako nástroje dorozumívání je neodmyslitelně spjata s poznáváním země a kultury nositelů jazyka. Tento přístup koresponduje i se sociolingvistickým modelem překladatelského procesu Hatima a Masona, jehož centrem je „text a jeho struktura, na niž se podílí komunikativní proces, do něhož spadá uživatelská jazyková vrstva a záměrné užití rejstříku, dále pragmatická dimenze i sémiotický podíl, který považuje za znak nejen slovo, ale celý text i žánr“ (KNITTLOVÁ, Dagmar, 2000, s. 122).

V této souvislosti je třeba zmínit i Bohuslava Havránka, který chápe odborný styl jako jeden ze čtyř funkčních stylů, ze kterých se skládá lidská komunikace (tj. styl komunikativní, odborně praktický, vědecko-teoretický a estetický). Podobně jako další zástupci tzv. Pražské školy zkoumá jazyk, včetně odborného jazyka, z hlediska jeho funkčnosti a chápe ho jako součást obecného jazyka.<sup>8</sup>

### Výuka odborného jazyka jako průprava k překladu

Na zmíněnou proměnlivost světa a stupňující se požadavky trhu práce by měla reagovat i výuka na středních a vysokých školách. Nutnost výuky odborného jazyka je dnes nepopíratelná. Jak je uvedeno ve Společném evropském referenčním rámci pro jazyky (s. 134), „stanovení záměrů a cílů jazykového učení a vyučování by mělo vycházet ze zhodnocení potřeb studentů a společnosti, dále z úkolů činností a procesů, jichž se budou muset studenti účastnit, aby mohli uspokojit tyto potřeby, a z kompetencí a strategií, které si za tím účelem potřebují rozvíjet nebo budovat.“ Ve Společném evropském referenčním rámci pro jazyky je dále upřesněno, že hlavní cíle učení se cizím jazykům mohou být „specifické“, jejichž výsledkem jsou specificky zaměřené kurzy, tzn. kurzy odborného jazyka (s. 140). Odborná jazyková kompetence je dnes považována za významnou součást profilu absolventa jak střední, tak i vysoké školy, což vyplývá z požadavků praxe, neboť znalost jazyka daného oboru zvyšuje zcela jistě cenu absolventa na trhu.

Jak už bylo řečeno, aby se studenti mohli co nejefektivněji účastnit komunikativních aktů, musí si osvojit nezbytně nutné kompetence, být schopni uvést tyto kompetence do praxe a zapojit takové strategie, které jsou nezbytné k tomu, aby se tyto kompetence v praxi používaly.

Student, který ukončil svá středoškolská studia, má obvykle jen mlhavé znalosti o daném oboru. Jeho obecné vzdělání mu umožnilo získat znalost obecného jazyka, případně základy jazyka odborného. Začne-li studovat odborný jazyk na vysoké škole, často se ocitá ve stejné situaci jako překladatel, kterému byl zadán text z oboru, který je mu naprosto cizí. Oproti studentovi je však překladatel ve výhodě, neboť již ovládá techniku překladu a má určitou praxi, jež mu umožňuje vypořádat se lépe s problémy, které na něho daný text klade. Pokud se ale v této situaci ocitne student, tzn. že má vyřešit problémy spjaté s překládáním a vypracovat kvalitní překlad, musí nejprve zvládnout jazyk dané oblasti. Z čehož vyplývá, že výuka odborného jazyka by měla předcházet výuce odborného překladu.

8) *Základy teorie funkčních stylů položil ve stati Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura (vyšla ve sborníku Spisovná čeština v r. 1932) a později ji rozvinul ve studii K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka (1942).*

Formulování cílů ovlivňuje tvorbu kurikula, učebních materiálů i samotné výuky. Autoři učebnic či výukových materiálů a navrhovatelé kurzů by měli vzít v úvahu kompetence a strategie, jež mají být u studentů rozvinuty. Jak ale uvádí Parpette, výuka odborného jazyka klade nároky i na samotné vyučující, kteří se musí potýkat s několika problémy (PARPETTE, Chantal, 2004, s. 7):

1. Vyučující většinou není odborníkem v dané oblasti, vyučovat odborný jazyk pro něho tedy znamená, že „se dostává do kontaktu s profesní oblastí, která je pro něho nová.“<sup>9</sup>
2. Specifický způsob práce většinou znemožňuje použití učebních materiálů, které jsou dostupné na trhu. Existují sice učebnice pro odborný jazyk zaměřené na právo, cestovní ruch a obchod, z nichž lze použít určité dokumenty, ale většinou si musí vyučující vytvořit učební materiál sám.

V této souvislosti je třeba upozornit ještě na jedno úskalí. Vzhledem k tomu, že se odborný jazyk, zejména v určitých oborech, neustále vyvíjí, neboť vznikají stále nové a nové skutečnosti a objevují se nové předměty, vypracování materiálů vyžaduje i jejich neustálou aktualizaci. Obecně řečeno, je třeba vytvořit materiály vyhovující potřebám daného oboru, ale i samotným studentům.

Výuka odborného jazyka spočívá především v práci s autentickými odbornými texty, které slouží k rozvíjení komunikativních dovedností. Důležité je, aby byly tyto texty velmi různorodé. Může se jednat o učebnicové texty nebo články z vědeckých publikací a časopisů, ale i o dokumenty, se kterými se setkáváme v každodenním životě (např. informační brožury z bank, pojišťoven, pošty nebo různé návody a pracovní postupy). Většinou se tedy nejedná o texty čistě odborné, ale o dokumenty, které jsou určeny široké veřejnosti, tedy o texty populárně naučné.

I tento typ textů je zdrojem typických funkčně gramatických struktur a příslušné terminologie. Při výběru textu je tedy třeba vzít v úvahu jeho jazykovou složitost, typ textu, jeho délku a v neposlední řadě i důležitost z hlediska studenta, tzn. do jaké míry může téma studenta zajímat a tím ho i motivovat k udržení soustavného úsilí o porozumění textu. Tyto texty bývají pro studenty zpočátku obtížné, ale jakmile se naučí s nimi pracovat, jsou velkým přínosem pro jejich odborné jazykové kompetence. Má-li být výuka odborného jazyka chápána jako příprava k odbornému překladu, pak je třeba na základě textu připravit pro studenty takové aktivity, které by u nich rozvíjely také kompetence nezbytné pro práci překladatele.

9) *V této souvislosti si Parpette klade otázku, zda je možné vyučovat např. právníkou francouzštinu, aniž bychom byli právníci. Uvádí, že je třeba si uvědomit, že kurz práva ve francouzštině není totéž co kurz právníké francouzštiny. Kurz práva ve francouzštině počítá s tím, že posluchači ovládají právníké termíny, zatímco cílem kurzu právníké francouzštiny je zvládnutí jazyka potřebného k pochopení daných termínů.*

**Rozvíjení kompetencí nezbytných pro překladatele v rámci výuky odborného jazyka**

Hlavním cílem odborné cizojazyčné výuky na vysoké škole je, aby student získal znalosti, které mu umožní jednat odborně, interkulturně a podle dané jazykové situace. Jakým způsobem a do jaké míry si tedy mohou studenti při výuce odborného jazyka prohlubovat již zmíněné kompetence překladatele, které jsou vyžadovány evropskou normou EN 150 38?

Hlavní náplní kurzů zaměřených na výuku odborného jazyka je práce s odbornými texty. Cílem není jen nácvik čtení s porozuměním, ale i rozvíjení dalších schopností, např. oddělovat důležité informace od druhořadých, zjišťovat příčinné souvislosti událostí zmíněných v textu, zobecňovat fakta a v neposlední řadě i naučit se pracovat s jazykovým materiálem textu, tzn. rozlišovat slovní zásobu podle tematických okruhů (v případě Cizích jazyků pro komerční praxi se jedná nejčastěji o ekonomii a právo), podle stylu (např. rozlišení slov slohově neutrálních a slohově zabarvených, u odborného textu především termínů) nebo podle citového zabarvení. Všechny tyto dovednosti mohou studenti později využít i při práci s textem v překladatelských seminářích.

Hlavním a nezastupitelným aspektem učení se jazyku je rozvoj lingvistických kompetencí, tzn. schopnosti produkovat věty podle pravidel logiky a gramatiky, uspořádat je tak, aby vyjadřovaly význam. Tyto kompetence lze rozvíjet cvičeními zaměřenými na gramatické tvary, a to formou doplňovacích cvičení, výstavbou vět na základě daného modelu, substitucí kategorií (např. činný rod X trpný rod, přítomný čas X minulý čas apod.), spojováním vět, případně i překladem vět. Pro rozvíjení terminologie mohou posloužit cvičení na odhadování či vysvětlování významu slov, nahrazování slov synonymy, doplňování slov, procvičování slovních spojení, přiřazování definic a jejich vysvětlení, výběr z alternativ (např. najděte slovo, které do této řady nepatří) apod. Při rozvíjení slovní zásoby je třeba vést studenta k volbě správného výrazu navozením situace nebo kontextu výpovědi a především k práci se slovníky a jinými referenčními příručkami. Porozumění textu lze nacvičovat na základě pravdivosti nebo nepravdivosti tvrzení, pomocí odpovědí na otázky, diskuzemi o textu či jeho sumarizaci a vyjadřování hlavních myšlenek textu.

Pro práci překladatele je vedle jazykové kompetence vyžadována i stylistická odborná způsobilost ve zdrojovém a cílovém jazyce. Studenti musí být tedy vedeni k tomu, aby při práci s textem byli schopni určit typ textu (případně i žánr),<sup>10</sup> jeho funkci, strukturu textu i jeho hlavní myšlenky a vhodně je sumarizovat. Proto je třeba, aby byli studenti nejdříve seznámeni s charakteristickými znaky různých druhů textů a rozdílů mezi nimi. Je rovněž důležité, aby uměli uplatnit tyto znalosti při tvorbě vlastních textů a při prezentaci specifických druhů textů, jako jsou např. různé grafy, tabulky apod.

10) *Odborný styl má v každém jazyce svůj standard, který musí překladatel vzít v úvahu. Lexikální a gramatické prostředky by měly odpovídat celkovému zaměření originálu a přitom respektovat normy, které pro daný žánr existují v jazyce překladu.*

Výuka odborného jazyka může být vedena tak, aby prohlubovala i technické kompetence studenta. Důležité je naučit studenty efektivně používat slovníky, které jsou významnou jazykovou příručkou nejen při čtení textů a při písemném projevu, ale i nezbytným nástrojem každého překladatele. Je tedy třeba připravit takové aktivity, které by vedly studenty k práci s výkladovými a překladovými slovníky, ať už obecnými nebo odbornými, tezaury a různými typy encyklopedií a jiných referenčních příruček, které jsou pro práci překladatele nezbytné, včetně využití internetu, ale také například k možnosti využití konzultace s rodilými mluvčími či odborníky v dané oblasti.

Práce s počítačem a vyhledávání na internetu jsou pro dnešní generaci studentů běžnou součástí jejich každodenního života. Efektivní používání počítače při prezentacích, referátech či psaní textů seminárních, bakalářských, diplomových a jiných prací je dnes spolu se schopností přečíst a prezentovat text v cizím jazyce nutnou podmínkou úspěšného studia. Studenti umí používat různé vyhledávací nástroje a systémy, předmetové adresáře a virtuální knihovny. Jsou-li k tomu vytvořeny podmínky, je možné naučit studenty práci s překladovou pamětí či korpusy, ukázat jim výhody práce s korpusy a naučit je využívat korpus pro jejich vlastní lingvistickou práci.

V souvislosti s rozvíjením technických kompetencí si studenti zároveň rozšiřují i svou rešeršní odbornou způsobilost, nezbytnou pro získávání a zpracování informací. Úkolem vyučujícího je poukazovat na možnosti rešeršní práce a usměrňovat studenta, aby se nezaměřoval jednostranně na určitý typ zdrojů a neopomíjel tak jiné, neméně důležité informace. Dále je třeba poukazovat i na problém kvality zdrojů, neboť snadnost zveřejňování dokumentů na internetu přinesla publikační explozi, autoři zveřejňovaných příspěvků často zůstávají v anonymitě a mnohdy se dá jen těžko určit, jedná-li se o informaci původní či převzatou. Diskutovatelná je často i serióznost těchto informací. Toho všeho si musí být uživatel internetu vědom a studenti by proto měli být vedeni k tomu, aby se pokusili zhodnotit každý vyhledaný text či informaci z hlediska jejich kvality a serióznosti.

V důsledku změn ve společnosti se zvyšuje i mobilita občanů, a tím se prohlubuje potřeba interkulturní komunikace. Aby mohl komunikační proces probíhat bez problémů a případných nedorozumění, je třeba mít rovněž určité znalosti a dovednosti, které lze shrnout v pojmu interkulturní kompetence. Interkulturní kompetence jsou důležitou stránkou sociální kompetence nejen odborných pracovníků a manažerů, kteří se ve své práci setkávají či přímo spolupracují s příslušníky jiných kultur, ale i pro překladatele, neboť i poznávání cizích kultur, uvědomění si rozdílů a společných prvků může přispět k odbourávání chyb při překladu. Vybrané texty a témata by tedy měly vedle odborných kritérií splňovat i požadavek zprostředkování informací o příslušných zemích, vést ke srovnávání a vytváření vlastních názorů. Efektivita získávání interkulturních dovedností může být u studenta zvýšena především jeho studijním pobytem v dané zemi.

Jedním z podstatných rysů vysokoškolského studia je i samostudium. Studenty je tedy třeba vést k aktivnímu vyhledávání nových informací. V praxi by to mělo vypadat tak, že si student při výuce osvojí učební strategie a techniky a naučí se k problémům přistupovat samostatně, aby byl později schopen přenášet své vědomosti do nových situací a řešení jednotlivých problémů. Samostudium má velký význam právě pro budoucího překladatele odborné literatury, který je nucen prakticky po celý profesní život rozvíjet a doplňovat své znalosti a dovednosti a orientovat se na stále nové a nové obory.

Studenti musí být dále vedeni ke zvládnutí týmové práce, formulování a vyjádření vlastních názorů a postojů, k čemuž mohou posloužit různá cvičení pro párovou či skupinovou práci.

### Závěr

Schopnost komunikovat odborně v cizím jazyce je nepostradatelná nejen pro budoucí překladatele odborných textů, ale v dnešní době i pro všechny absolventy vysokých škol, neboť jen takto jazykově vybavení studenti mohou být připraveni na konkurenci na mezinárodním trhu práce a na mobilitu lidské pracovní síly. Pro vyučující z toho vyplývá, že je třeba se neustále zamýšlet nejen nad obsahovým profilem výuky, ale i nad formami a metodami, které mohou proces výuky a učení se jazyku zefektivnit. Ve výuce by měl být uplatněn interaktivní přístup, a to využitím již zmíněných autentických materiálů a různých technik, které umožňují rozvoj komunikativních, ale i sociálních a jiných dovedností. Využitím moderních technologií lze zapojit studenty do procesu vzdělávání a učinit z nich tak aktivní subjekty odborné cizojazyčné výuky. Systematickým rozvíjením jazykových, odborných, interkulturních, technických i řešeršních kompetencí je pak možné rozšířit i jejich přístup k informacím, zapojit je do mezinárodních projektů a připravit je případně i na povolání překladatele nebo na situaci, kdy se v rámci svého povolání v roli překladatele ocitnou.

### Použitá literatura:

- BALOUN, Jaroslav (1986): K některým aktuálním problémům odborného překladu, in: Vilikovský, Ján, ed., *Překlad včera a dnes*, s. 367–369. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- BŘEZINA, Jaroslav (2006): Přetvárající otazníky v oblasti výzkumu německého odborného jazyka. *Acta Oeconomica Pragensia* 14 (4): 46–57.
- DELISLE, Jean, (1992): Les manuels de traduction: essai de classification. *TTR: traduction, terminologie, rédaction* 5 (1): 17–47.
- DUBSKÝ, Josef (1989): K otázce lexikografie v přípravě překladatelů, in: HRALA, Milan, ed., *AUC Philologica* 4–5, *Translatologica Pragensia* I, s. 195–198. Praha: Univerzita Karlova.
- Hanáková, Milada (1989): Je lexikální stránka jazyka důležitá? (Poznámka k úloze lexikologie ve výuce cizím jazykům na vysokých školách), in: HRALA, Milan, ed., *AUC Philologica* 4–5, *Translatologica Pragensia* I, s. 199–205. Praha: Univerzita Karlova.
- HANÁKOVÁ, Milada (1992): Odborný překlad: znalost oboru nebo jazyka?, in: HRALA, Milan, ed., *AUC Philologica* 4, *Translatologica Pragensia* IV, s. 97–106. Praha: Univerzita Karlova.
- HAUSENBLAS, Karel (1972): Výstavba jazykových projevů a styl. Praha: Univerzita Karlova.
- HENDRICH, Josef (1988): Didaktika cizích jazyků. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- HRDLÍČKOVÁ, Hana (1983): K otázce místa mateřského jazyka v přípravě budoucích překladatelů, in: HRALA, Milan a Jindřich VESELY, ed., *AUC Philologica* 4–5, *Slavica Pragensia* XXIII, s. 335–338. Praha: Univerzita Karlova.
- ILEK, Bohuslav (1977): Místo teorie odborného překladu v soustavě věd o překladu, in: POPOVIČ, Anton, ed.,

*Překlad odborného textu*, s. 9–24. Bratislava: SPN.

KNITTLLOVÁ, Dagmar (2000): *K teorii a praxi překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého.

LEVÝ, Jiří (1996): *České teorie překladu. Vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*. Praha: Ivo Železný.

MANGIANTE, Jean-Marc a Chantal PARPETTE (2004): *Le Français sur Objectif spécifique : de l'analyse des besoins à l'élaboration d'un cours*. Paris: Hachette. Aktuality – Ústav translatologie FF UK. [online].

[cit. 2011-03-18]. Dostupný z: <http://utrl.ff.cuni.cz/>.

Certifikace překladatelských služeb dle normy ČSN EN 15038:2006. [online]. [cit. 2011-03-24]. Dostupný z: [http://www.acta-cz.org/Certifikace\\_preklatatelskych\\_sluzeb\\_podle\\_csn\\_en15038.pdf](http://www.acta-cz.org/Certifikace_preklatatelskych_sluzeb_podle_csn_en15038.pdf).

Popis IS/STAG. [online]. [cit. 2011-03-20]. Dostupný z: <http://stag.zcu.cz/>.

Společný evropský referenční rámec pro jazyky. [online]. [cit. 2011-03-25]. Dostupný z: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>.